

Методичні основи використання інформаційних технологій у навчанні літератури: теоретичний і практичний аспекти

Людмила Назаренко,
аспірантка
Миколаїв

У статті представлено моделі алгоритмів побудови різних типів уроків української літератури з використанням інформаційно-комунікаційних технологій (за концепцією В. Шуляра), подано рекомендації співробітництва вчителя літератури й учня-читача.

Ключові слова: урок з використанням інформаційних технологій, інформаційно-творча особистість, модель.

Методика вивчення української літератури з використанням нових інформаційних технологій (НІТ) являє собою симбіоз знань з предметних дисциплін і практичних умінь на основі мікропроцесорної техніки. Щоб кожний урок літератури став для старшокласників справжнім відкриттям, учителю-словеснику треба пам'ятати, що кожного разу він доторкається до струн серця й душі дитини, залучати учнів-читачів до творення навчального процесу. Найкращим майстром можемо вважати такого вчителя, який творить не лише розумну людину, а й розкриває сили й можливості дитини, дає відчуття їй радості успіху через генерування нових ідей, пошук раціонального розв'язання проблем, розвиток культурного рівня. Нині існує багато різноманітних форм і методів навчання, що орієнтують учителя на найкраще подання навчального матеріалу, дозволяють не обтяжувати другорядною інформацією, урізноманітнюють процес вивчення літературних творів. На жаль, уміння побудувати урок так, щоб він був одночасно ефективним, урахував індивідуальні здібності кожної дитини, сприяв розвитку інформаційних компетенцій і становленню творчої особистості, залишається для багатьох учителів проблематичним. Проведене первинне анкетне опитування учителів Миколаївської області виявило позитивні зрушення в освітній ланці: словесники обізнані з новими інформаційними технологіями, вважають здебільшого їх використання доцільним, таким, що сприяє підвищенню рівня розвитку якості знань учнів, але нами були також помічені й проблемні грані: неготовність пояснити, на яких етапах найдоречніше використовувати НІТ, які завдання були б сприятливими під час проведення уроків літератури з використанням НІТ. На запитання "Чи хотіли б ви використовувати нові інформаційні технології на своїх уроках?" 88 % респондентів погодились, а 12 % відповіли, що можливо, але не обов'язково. Проблемним для словесників виявилось і знання етапів уроків, на яких найдоречніше використовувати інформаційні технології в старших класах. Так, 55 % учителів літератури вважає можливим використання ІТ лише під час вивчення, аналізу, інтерпретування твору; 81 % респондентів не має уявлення, як готувати учнів до сприйняття художнього твору з допомогою інформаційних засобів; лише 26 % учителів літератури визнають, що НІТ можна використовувати на різних етапах уроку під час навчання старшокласників-читачів. Отримані результати свідчать про те, що розробка методичних основ використання НІТ у навчанні літератури є нагальною. Для підвищення ефек-

тивності викладання літератури необхідно звернути увагу на аспекти технології, тому метою нашого дослідження є розробка методичних засад використання інформаційних технологій у навчанні літератури.

У центрі уваги нашого дослідження — розв'язання таких завдань:

- розробка моделі алгоритмів побудови різних типів уроків української літератури з використанням інформаційних технологій;
- приклади їх практичного застосування;
- залучення вчителів літератури до опанування теоретичних основ з наступним їх використанням.

Окреслена проблема привертає увагу вітчизняних і зарубіжних учених: Р. Гуріна (підготовка майбутнього вчителя гуманітарного профілю до застосування нових інформаційних технологій у навчальному процесі загальноосвітньої школи), В. Коханової (методика використання комп'ютерних технологій і Інтернет-ресурсів на уроках літератури), В. Оліфіренка (застосування комп'ютерних технологій у професійній діяльності викладача-філолога), Д. Рудакової (використання інтернет-ресурсів на уроках), А. Уліщенко, В. Уліщенко (застосування інформаційних технологій у навчанні мови та літератури), Н. Хілько, М. Суркової (екологія медіакультури на уроках літератури), В. Шуляра (сучасний урок літератури: технологічні моделі).

У своїй роботі ми враховуємо досвід В. Оліфіренка, який пріоритетними в галузі впровадження комп'ютерних технологій (КТ) вважає такі положення [1]:

- вчителі, викладачі залишаються головними особами в організації пізнавальної діяльності учнів, студентів;
- застосування комп'ютерів має відбуватися з урахуванням педагогічних і ергономічних вимог навчання;
- найважливішою властивістю технологій є постійний зворотний зв'язок;
- бажано, щоб відповідно до пізнавальних можливостей учнів і студентів передбачалися диференційовані завдання.

Підґрунтя навчання літератури в старших класах становить пошуково-дослідницька й експериментальна діяльність. Окрім того, вбачаємо важливим використання послідовності розумових дій у поєднанні з креативними здібностями й читацьким досвідом, що дають змогу розв'язувати нові завдання:

- 1) бачення структури тексту читачами;
- 2) проведення компаративного аналізу творів;
- 3) зіставлення образів головних героїв;
- 4) виконання нестандартних завдань;
- 5) подання опрацьованих результатів у різних формах: модель, колаж, схема, ейдос-конспект (кольорові схематичні зображення основних моментів, наприклад, з життя і творчої діяльності письменника), календар, макет, письмове висловлювання вражень із розташуванням їх на слайдах, веб-сторінках; відшукування нестандартного розв'язання проблем і подача його в електронному варіанті у вигляді звітів, роздумів, творчих робіт з літератури, ілюстрацій, рекламних роликів, мультфільмів).

Щоб процес використання нових інформаційно-комунікаційних технологій у системі літературної освіти старшокласників був якісним, урізноманітнював літературні навички читачів, пропонуємо модель алгоритмів побудови різних типів уроків. У своїй роботі послуговуємося класифікацією уроків літератури, яку запропонував В. Шуляр [2, 82—114]. Структура й змістове наповнення уроків, які розробив учений, стали основою для представлення можливих моделей літературних занять із використанням ІТ. (Додаток 1)

Пропонуємо фрагменти можливого конспекту уроку з української літератури для учнів-читачів 11 класу загальноосвітніх шкіл за Програмою для загальноосвітніх навчальних закладів (художньо-естетичний напрям) з теми **"Олександр Довженко — поет екрану, митець феноменальних можливостей, першо-класний майстер світового кіно"**.

Знайомство з О. Довженком розпочинається з розгляду статичного портрета, спроби читачів уявити, що отримали завдання створити інформаційні стенди і провести екскурсію в музеї.

Не одніми в мене творчості, все інше одніми, моя українська доле.

О. Довженко

— Як ви розумієте висловлювання О. Довженка?

— Ці слова виявилися пророчими для письменника, режисера, кінодраматурга, актора, сценариста, педагога, художника, громадського діяча Олександра Петровича Довженка. Доля зберегла його для творчості і для достойної великості народу, який він так любив, за долю якого вболівав.

Визначення особистісно-важливих цілей діяльності можна супроводити такими запитаннями:

— Які завдання нам необхідно розв'язати протягом уроку? З якою метою?

— Що повинні з'ясувати для їх вирішення?

— Які засоби стануть у пригоді?

Умотивування наступної діяльності може проводитись учителем або/і школярами.

— Постать О. Довженка, з одного боку, вам відома, а з іншого, — щоб зрозуміти неординарну людину, крім знань про його життя, варто зрозуміти ідеологічні ланцюги, які заганяли неодноразово творчу долю митця в ідеологічні пастки, з яких доводилось тяжко виборсуватися. Існує об'єктивна потреба вдивлятися у душу українського інтелігента, тому ми спробуємо зрозуміти її, ознайомившись із відомостями про життєвий і творчий шлях митця, скориставшись різними джерелами інформації, а також візуалізувати отримання знання.

— Чого очікуєте від сьогоднішнього уроку? Висловіть свої сподівання.

— (З'ясовуємо коло питань, які стануть предметом обговорення.)

— Подумайте, чи знайшли підтвердження рядки

Олександра Петровича в його житті?

Під час виконання дослідно-пошукових завдань учнями-читачами доцільно запропонувати диференційовані завдання:

I група працює з друківаними матеріалами

1. Лавриненко Ю. З книги "Розстріляне Відродження", Мюнхен, 1959.

2. М. Шудря, В. Попик. Запорожець без заборолы // Дніпро. — 2002. — № 9 — 10. — С.110—112.

II група працює з інформаційною базою, розташованою на робочому столі (За книгою "Українське слово" — Т. 2. — К., 1994.)

III група працює з джерелами Інтернет (100 видатних імен України)

<http://www.ukrop.com/ua/encyclopaedia/100names/6151>.

IV група працює з джерелами Інтернет (Робота з фотоматеріалами у віртуальному літературно-меморіальному музеї в Сосниці, їх естетично оформлює) <http://dovzhenko.org.ua/>

Методична ремарка

Зміст пізнавальної роботи учнів на цьому етапі впливає на емоції і почуття старшокласників. Школярі після опрацювання матеріалів об'єднують зусилля, розподіляють матеріал на слайди і презентують проведені дослідження, поєднуючи їх з переглядом мікрофільмів "Сумка дипкур'єра", "Звенигора", "Арсенал".

Перегляд уривка з кінофільму "Земля" супроводжується розглядом ілюстративного матеріалу до твору; прослуховуванням уривків музичного твору П. Чайковського "Пори року".

Ще одна нагода використати НІКТ — перегляд уривка з кінофільму "Перемога на Правобережній Україні" в режимі On-line за електронною адресою: <http://www.proskurov.info/blogs/viewpost/47//>

Демонстрація вшанування пам'яті письменника є однією із показників народної любові, й засоби НІКТ надають можливість осягнути її, незважаючи на те, що україномовні матеріали представлено невеликим сегментом.

Перевірка сприйняття матеріалу проводиться за тестовими завданнями або такими запитаннями:

— Які відомості біографії поета схвилювали вас або змусили задуматись над долею поета?

— У чому полягає трагічність долі О. Довженка?

— Як називав поет рідний край на річці Десні? Чому?

Проведення рефлексивно-корективної лінії контролю літературної освіти, читацького досвіду учнів сприяє обміну враженнями від почутого, прочитаного (за творчістю письменника) і орієнтує учнів на такий пошук:

— Яким постав перед вами О. Довженко?

— Чим був стурбований? Що утверджував у своєму житті?

— Які переконання письменника найближчі вам?

— Чи знайшли підтвердження наведені на початку уроку рядки в житті митця?

— Що породжували соціальні обставини в душі митця?

— Ч. Чаплін писав: "Слов'янство поки що дало світові в кінематографії одного великого митця, мислителя і поета — Олександра Довженка". Чи пого-

джуєтесь ви з цією думкою?

Варіативні завдання домашньої читацької роботи пропонуємо подати індивідуально-спрямовано:

знати основні відомості з біографії О. Довженка, прочитати кіноповість "Україна в огні", дослідити історичний фон, на тлі якого відбувалися події, описані у творі, створити презентацію, виконати пошукову роботу "Історія моєї родини в роки Великої Вітчизняної війни".

Під час написання учнями через декілька уроків невеличкого відгуку про використання нових інформаційних технологій на уроках літератури було багато схвальних слів: "допомогли досягнути", "дозволили творчо працювати", "розширили кругозір", "сприяли підвищенню інтересу до літератури" та інші, але повернув найбільше увагу міні-твір, автор якого вказав на зміни, що відбувались із ним.

Інколи трапляється, що ми не завжди готуємо домашні завдання з предметів. Причини різні, а наслідок один — брак знань. Такий випадок на уроці літератури трапився й зі мною. Після цікавих доповідей моїх однокласників, виступи яких захоплювали змістовністю та ілюстративним рядом, настала моя черга. Переді мною промайнули слайд-кадри, мікрофільми, які я міг створити сам, у вухах звучала музика, що могла бути використана до мого повідомлення, в уяві постав образ "Я-повідідач". Защеміло серце, щоки запалали, очі опустилися додолу, бо не використав свої здібності. Було соромно.

Інформаційний світ приваблював мене. До наступного уроку я вирішив готуватися ретельно й не осоромити себе. Знайшов потрібну інформацію в Інтернеті, прочитав твори О.Довженка, статті з даної теми в бібліотеці, зіставив полярні думки науковців і висловив власну точку зору в мікропроекті "По дорозі з дитинства в зрілість". Як же було приємно на душі, коли вчитель похвалив мій виступ! Я йшов додому, вітер куйовдив моє волосся, а думка про те, що інформаційні технології стали для мене не просто грою, а змінили ставлення до навчання, не полишала мене.

Юра Ш. 11 клас

Варто зазначити, що заради таких змін учитель хотітиме йти на урок, знаходитиме цікаві підходи, оскільки перетворення в душі старшокласників трапляється не щодня.

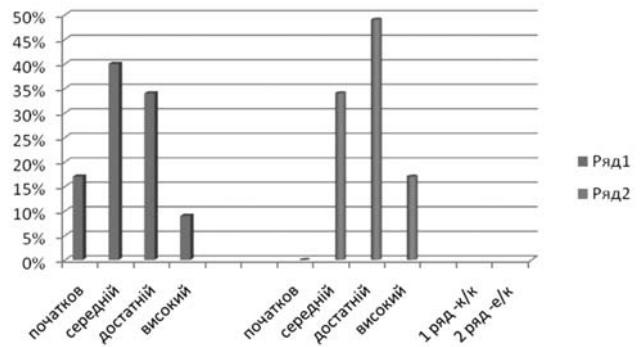
За нашими переконаннями, поява комп'ютерів на уроках літератури приводить до покращення результатів, створення передумов для цікавого й захопливого навчання, якщо апіорі будуть чітко окреслені прогностичні функції, внесені зміни в організацію власної роботи словесником, усвідомлюватимуться нові перспективи освіти, застосовуватиметься майевтика (творча діяльність учнів під керівництвом учителя), продуктивно використовуватиметься необхідна інформація.

З метою наочного представлення нашої думки подамо результати, які ми отримали під час формуючого експерименту. Виявилось, що процес оволодіння вміннями аналізувати художні твори був керованим, що дало змогу читачам утілити найкращі проєктні задуми з літератури. Незважаючи на те, що старшокласники в експериментальних класах користувались матрицями-опорами, вони інколи експериментували, використовуючи імпровізацію, що позначилося позитивно на творчому процесі. Перенесення знань з методики проєктної діяльності в реалії набуття читацького досвіду дозволило учням експеримен-

тальних класів уміло спрямувати свої мислительні дії на осмислення художніх творів і проникнення в їх тканину, внаслідок чого ми констатували досягнення у виконанні творчих, проблемно-пошукових завдань, підсумкових робіт значно вищі в експериментальних класах, ніж у контрольних, які залишились там майже сталими.

Діаграма 1.1

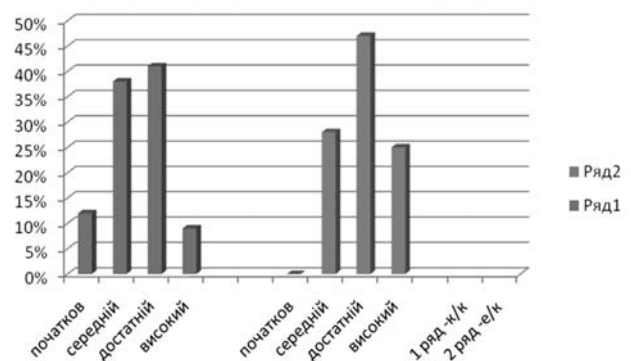
Динаміка учнівських досягнень у виконанні творчих, проблемно-пошукових

завдань, підсумкових робіт у 10 класі

Діаграма 1.2

Динаміка учнівських досягнень у виконанні творчих, проблемно-пошукових завдань, підсумкових робіт в 11 класі

підсумкових робіт в 11 класі

Ми помічали послідовне зменшення кількості читачів низького й середнього рівнів та зростання достатнього і високого в експериментальних 10, 11 класах.

Таким чином, використання проєктувальної діяльності вчителем літератури і проєктної діяльності учнем-читачем у системі літературної освіти дозволяють:

- спроекувати навчальні цілі, мету, завдання виконуваної літературної діяльності;
- урахувати індивідуальні особливості молодого покоління читачів;
- забезпечити поетапну підготовку, втілення й реалізацію задуму уроків літератури з використанням інформаційних технологій;
- інтерпретувати й аналізувати художні твори за допомогою інформаційних технологій;
- підвищити інформаційну культуру старшокласників-читачів і вчителя літератури;
- створити комфортні умови для інформаційного навчального середовища, творчої діяльності учнів-читачів;
- одержати гарантований кінцевий результат літе-

ратурно-мистецької проектної діяльності.

Література

1. Оліфіренко В. Застосування комп'ютерних технологій у професійній діяльності викладача-філолога // Донецький вісник наукового товариства ім. Шевченка. — Донецьк, Східний видавничий дім, 2004. — Т. 5. [Електрон. ресурс].

2. Шуляр В. І. Сучасний урок літератури: технологічні моделі: [науково-методичний посібник]. — Миколаїв, 2009. — 151 с.

Додаток 1

Модель алгоритмів побудови різних типів уроків української літератури з використанням інформаційних технологій (за концепцією В. Шуляра)

Урок вивчення життєвого і творчого шляху письменника

I. Вступне слово-звернення вчителя до учнів-читачів

Розв'язування кросворда, що відкриває ім'я письменника.

II. Орієнтаційно-прогностична лінія літературної освіти

Демонстрація портрета на екрані комп'ютера.

III. Проективно-операційна лінія літературної освіти

Заочна подорож, експедиція, екскурсія до рідних місць письменника, вікторина на знання біографії митця, відвідування віртуальних музеїв. Робота з базою даних, джерелами Інтернет. Перерва для релаксації. Представлення пошуково-дослідницької діяльності старшокласників у вигляді презентації, ейдос-конспектів, панорами подорожей письменника, альманаху з репортажем, ментальних карт (будуються навколо центрального поняття, теми та ідеї утворюють гілки, на яких розташовані асоціативні образи, ключові слова), покадрова розробка мікрофільму про життєвий і творчий шлях письменника.

IV. Рефлексивно-корективна лінія контролю літературної освіти, читацького досвіду учнів

Тестування на знання та усвідомлення основних віх життя та творчості письменника.

V. Заключне слово-епілог словесника

Демонстрація вшанування пам'яті видатної людини (фото, меморіалів, пам'ятників, грошових одиниць, зразків філателії, репродукцій картин...) Прослуховування спогадів про митця.

Урок вивчення теорії літератури та літературно-мистецьких явищ

I. Вступне слово-звернення вчителя до учнів-читачів

Перегляд відеоряду, запису сцени з художнього твору, духовно-мистецької події.

II. Орієнтаційно-прогностична лінія літературної освіти

Демонстрація предметно-речових деталей. Створення матриць.

III. Проективно-операційна лінія літературної

освіти

Лекція із залученням засобів мультимедіа, побудова моделей. Укладання літературознавчого словника. Аналіз і коментар стильової манери письменника. Перерва для релаксації.

IV. Рефлексивно-корективна лінія контролю літературної освіти, читацького досвіду учнів

Робота з електронними словниками, посібниками, енциклопедіями, базою даних, джерелами Інтернет. Розгляд ілюстративно-мистецького матеріалу, прослуховування музичних творів. Робота з художнім твором. Кодування інформації. Розкодування символів, художніх деталей. Аналіз і коментар стильової манери письменника.

V. Заключне слово-епілог словесника

Створення, добір символів, демонстрація ілюстративного матеріалу, схем, моделей, створених учнями протягом уроку, що пояснюють літературні явища, жанри, угруповання, стильові течії, художні методи тощо.

Урок розвитку комунікативно-мовленнєвої діяльності

I. Вступне слово-звернення вчителя до учнів-читачів

Відеосюжет про роль мови й мовлення в житті людини.

II. Орієнтаційно-прогностична лінія літературної освіти

Вибір теми твору на основі рядків з тканини електронного тексту, добір епіграфа з бази даних учителя, символічний запис фактів. Створення логічного схематичного ланцюжка.

III. Проективно-операційна лінія літературної освіти

Збір біографічних, історичних, літературознавчих, мистецьких відомостей для підготовки тексту роботи. Розкодування основної думки, підтексту на основі аналізу найуживаніших слів художнього твору, які можна визначити за допомогою комп'ютерних програм. Робота зі словниками. Створення творчого звіту, сюжету на основі власного ілюстративного матеріалу. Перерва для релаксації.

IV. Рефлексивно-корективна лінія контролю літературної освіти, читацького досвіду учнів.

Друкування варіанту твору, написаного самостійно (в парі, групі), корекція.

V. Заключне слово-епілог словесника

Виділення кольором помилок. Прослуховування запису художнього (виразного) читання текстів твору у виконанні акторів.

Урок системно-узагальнюючого повторення літературного матеріалу

I. Вступне слово-звернення вчителя до учнів-читачів

Вікторина. Рекламний ролик твору. Відеозапис інсценізації уривка з художнього твору. Фотовиставка-демонстрація.

II. Орієнтаційно-прогностична лінія літератур-

ної освіти

Постановка проблемного запитання на основі ілюстративного матеріалу, побаченої інсценізації.

III. Проективно-операційна лінія літературної освіти

Створення (демонстрація раніше виконаної) презентації, опорних конспектів, де узагальнено інформаційний, мистецький, дослідницький, творчий матеріал. Конструювання колажу з метою концентрації уваги читача на основних моментах, моделі, схемі, що відображають композицію твору. Віртуальний діалог, дискусія, подорож з героями твору. Створення кольорових асоціацій, буклетів, веб-сторінок з проблемної теми художнього твору. Проведення літературного вечора із залученням інформаційних технологій. Перерва для релаксації. Представлення або/і захист робіт.

IV. Рефлексивно-корективна лінія контролю літературної освіти, читацького досвіду учнів

Анкетування з метою визначення проблем (побажань, сподівань). Створення власної кінцівки твору реципієнтами. Бліцопитування.

V. Заключне слово-епілог словесника

Демонстрація електронної "Дошки пошани", де розташовані фото найкмітливіших (більш творчих, най-

активніших...) читачів.

Урок рефлексивно-корективного контролю знань, норм і цінностей із літератури

I. Вступне слово-звернення вчителя до учнів-читачів

Розгадування загадок з метою визначення теми уроку.

II. Орієнтаційно-прогностична лінія літературної освіти

Інтерв'ю, символічне самооцінювання власної траєкторії літературного розвитку.

III. Проективно-операційна лінія літературної освіти

Створення тестових завдань та їх виконання. Реалізація соціальних ролей. Інтелектуальна гра (аукціон знань, електронне лото). Перерва для релаксації. Розробка, демонстрація критеріїв оцінювання літературних здобутків і досягнень учня-читача. Заповнення таблиць.

IV. Рефлексивно-корективна лінія контролю літературної освіти, читацького досвіду учнів

Творча рефлексія учня-читача в системі літературно-мистецької діяльності.

V. Заключне слово-епілог словесника

Роздруковані рекомендації вчителя-словесника щодо організації самоосвітньої літературної діяльності

Людмила Назаренко. Методические основы использования информационных технологий в обучении литературы: теоретический и практический аспекты

В статье представлены модели алгоритмов построения разных типов уроков украинской литературы с использованием информационно-коммуникационных технологий (концепция В. Шуляра), предложены рекомендации по сотрудничеству учителя литературы и ученика-читателя.

Ключевые слова: урок с использованием информационно-коммуникационных технологий, информационно-творческая личность, модель.

Methodical bases of the use of information technologies are in studies of literature: theoretical and practical aspects

In the article the models of algorithms of construction of different types of lessons of Ukrainian literature are presented with the use of information technologies (after the conception V. Shulyar), recommendations of collaboration of literatures teachers and pupil-readers are presented too.

Keywords: "information technologies lessons", "information — creative personality", "model".
